

Voleu una rondalla?

Joan Soler i Amigó

Un gènere literari oblidat en les cendres de l'antiga llar de foc, la rondalla. Una de les més velles espècies de la narrativa popular, transmesa per tradició oral. Un fil de continuïtat remotíssima fins a l'albada de l'home, una xarxa que s'estén sota la capa del sol pobles i pobles arreu, fent un enteixinat indestruïble. La primitiva saviesa, la moral i la

bonhomia, és en la rondalla que l'hem beguda, ja de menuts; i els herois de rondalla i les seves aventures i treballs que recapitulen tota la història llunyana; i les ancestrals litúrgies i rituals i cerimònies, i les fórmules ritmades de màgies, fetilleries i comunes creences; i mites que afloren del cor terrós fins a l'esperit de l'home. El món dels somnis i de les

fretures collectives, l'univers del meravellós i del sobrenatural, els costums arcaics i els vestigis de les vivències més primerenques de la humanitat davant de la natura i la vida i la mort i l'horitzó i el foc i la tempesta.

La rondalla és la veritable rel de la literatura d'un poble, diu el folklorista Joan Amades, com la lletra de les cançons és l'essència de la seva poesia i la tonada la de la seva música. La rondalla, nua de qualsevol influència acadèmica, verge d'eruditismes, obra de creació col·lectiva, esdevé un document científic de primeríssima importància antropològica, tant com ho puguin ser les destrals de pedra tallada o els menhirs o les danses de les coves del Cogul.

La natura s'hi desvetlla, a través de l'animisme, les forces que la fan palpitant: el sol i la lluna, les bèsties, el vent, personificats, o desvetllant-hi follets i nans i genis, la lluita del bé i del mal, bruixeries, encantaments i fades, malediccions i benediccions, objectes màgics. Les escenes són dramatitzades amb una intensa agudesia, impressionants. Repeticions, rondalles encadenades on cantar i contar tot és u, i tot conjura. Totemisme de les rondalles d'animals, faules i moralitats de quan les bèsties parlaven: la guineu és l'astúcia, i el llop és el sentit del mal, a Catalunya... Vestigis de móns primigenis: el canibalisme dels ogres que sempre senten olor de carn batejada, episodis sagnants, els gegants dels orígens... les sirenes i els oblots, els dracs i les gosadies.

I tota la mitologia escampada pel món, des del Ramaiana hindú, i dels llibres sagrats; la poma o la taronja del jardí de la vida: Noé i Gilgamesh: Ulises i Polifem —«passa tu, que llana tens; passa tu, que també en tens»—. Caront i els inferns en els contes de barquer i el riu; els mites de les abundàncies: tovalles que, en estendre's, paren taula amb menges saboroses, la bóta que sempre raja, la bossa on sempre hi ha cent unces; la catifa voladora, travessia de l'espai i del temps; les esterilitats sobrenaturalment fecundes; els actes de llençament d'objectes: una pedra fa un roquisser; una rosa roja un mar de foc; una pinta, un bosc impenetrable.

Rondallística de la por, de morts apareguts i de dimonis, vagabundatge d'homes tornats bèstia o d'ànimes en pena. Rondallística de beneïts a qui desencerts i disbarats un rera l'altre els proporcionen fortuna, contalles humorístiques... Els dualismes de Nostre Senyor i el diable. Les teogonies del Pare Gegantàs, els dimonis constructors de ponts i de monòlits, actius en el malèfic treball de la farga i de les ferrerries. Les explicacions mítiques de les tradicions. Les llegendes i els herois populars, del Fort Farell al Gra de Mill, els infants deixats al curs del riu en un cistell, les madrastrès i els complexos profunds, les encarnacions del mal. Els enigmes i les endevinalles com a prova d'intel·ligència. Nombres consagrats en totes les descripcions: el tres, l'harmonia perfecta de les religions dels tres déus; el

set, xifra simbòlica i màgica; el nou, el dotze, el quaranta...

Diu Joan Amades, que la rondallística és com un calidoscopi, que amb un nombre reduït de vidrets de colors diferents produeix un nombre infinit de figures i de jocs, ben diversos de forma i barrejats de colors. Tots els contes conjuguen mites i tradicions, formes i somnis, creences i gestes, arts i meravelles en milers de produccions, sempre conegudes i no obstant emocionants, d'enjòlit i tanmateix de final arquetípic. I alhora, cada conte s'adapta i es transforma en bon nombre de varietats emparentades: s'ha comptat més de quatre-centes variants del conte de la Ventafocs, ja de l'antic Egipte.

Doncs, a Catalunya, com a cada poble i a cada terròs, la rondallística adquireix el seu geni, unes certes estructures, uns estils, unes temàtiques argumentals, unes virtuts peculiars que tots ens els sabem sense que calgui que ningú ens els defineixi. Els nostres contes de la vora del foc no tenen una gran abundor de temes, com poden mostrar rondalles nòrdiques, posem per cas, i el meravellós hi és més aviat pobre: els contes catalans no són «contes de fades», no n'hi tenim, en qualsevol cas, goges encantades a les baumes, o velletes mitjanceres benefactores. El corpus rondallístic català presenta dos arguments principals que van conjugant-se en una munió de variants: la lluita de la força i la feblesa amb el triomf del feble, per la seva astúcia o destresa, per la seva bondat, per

la seva fidelitat o paciència... i les noccs d'humil amb poderós havent vençut extraordinàries proves. D'aquests, els de protagonista masculí, lluitant per aconseguir la reialesa o per vèncer un gegant; i els de donzelles que es casen amb prínceps, encantats sota formes d'animal, i així assoleixen el premi al seu servei abnegat, i al seu sacrifici. Un sentit de justícia i d'honradesa emplena les nostres rondalles, la fe i el compliment de la paraula donada hi és pedra de toc, tant en els protagonistes com en els gegants enemics, que igualment s'hi sotmeten.

I els nostres herois, com se diuen? Joan, Pere i Maria, gairebé sempre: Joan de l'Ós, o Pere sense Por, o Pere Xic... però gairebé sempre aquests noms. De vegades ni nom no tenen: el gran, el mitjà i el més petit de tots, en qui sovint recauen les preferències. En d'altres contes, apareixen noms propis: Niranureta, Ventafocs, Patufet, Julivertina, Blancaneu, Cigronet... També els gegants de vegades tenen noms descriptius.

I ara que els hem presentat, ¿per què no ens acostem a la vora de la filosa i ens hi fixem de més a prop? Sovint és matriarcal, la rondallaire, com si la tradició oral fos més patrimoni de dona, continuïtat de la família i també per l'emoció, i la minuciositat de detalls, de descripcions, d'estats d'ànim. Però diu que també els pastors, amb més talent que no instrucció, analfabets força vegades, eren grans contadors de rondalles; com abans ho havien estat joglars i trobadors, o com els

reis tenien els seus rondallaires oficials, i pensem en les mil i una nits, o com l'esclau Isop. Asseguem-nos, però, al voltant del tió, del misteri, en la comunitat antiga. En una cadira baixa, «amb una mà damunt del genoll i al damunt el colze de l'altra i sostenint la testa amb la mà per sota la barba mirant extasiadament el contaire amb gran embadaliment i a voltes amb la boca mig oberta».

«Això era i no era...» o bé l'etern «vet aquí que una vegada...» o «vet aquí que en aquell temps (*in illo tempore*, el temps original)...» que desvetlla reguitzells diversos: «que els ocells tenien dents», o si no: «que les bèsties parlaven / els arbres cantaven / i les pedres caminaven», o també: «dels catorze vents / que set eren bons / i altres set, dolents». O tantes fórmules més: «Rondalla ve / rondalla va / si no és mentida / veritat serà». «Vet aquí que en un racó de món / on tenia nas tothom...». O aquell «heu de saber i entendre, i entendre i saber que una vegada...», o més que n'hi sapigueu.

I ja passem el cancell de la rondalla, entrem en aquest univers que té el seu propi llenguatge, com les seves olors, gairebé, i les seves tonades i els seus colors virolats o perduts, les seves ombres. Les frases versificades o cantades: «potser sí / potser no / potser sí / que n'era jo», o el «cirereta, cireró...», o «anell, anellet / fes el teu fet», o «marimom / porta, obre't... marimom / porta, tanca't», o el conegut «pim, pam / dones, no em xafeu», o aquell altre: «pastoret, bon pastoret / tu que em toques i em remenes / que m'han mort al riu d'arenes / per la flor de panical / per la cama del meu pare / que li feia tant de mal»... i tantes altres evocacions.

I maneres de dir, com quan cau i fa xap, o quan menja i fa nyam-nyam, o truca i fa pam-pam. O la cantarella significativa del «camina que caminaràs, camiiiiina que caminaràs...», allà «lluny, lluuuuuuny...», el llumet en el bosc. I les repeticions carregades de dramatisme i d'emoció, fins al desenllaç final de tan variades formes.

«Vet aquí un gos / vet aquí el conte fos / vet aquí un gat / vet aquí el conte acabat», o el «catacric-catacrac / conte acabat», o l'altre «conte contat / ja està acabat», o «conte acabat / si no és mentida / serà veritat». O aquells de «darrera la porta hi ha un fus (o un fust) / s'ha acabat. Amén, Jesús», «darrera la porta hi ha confits / perquè us n'aneu a llepar els dits». O si no, aquell de «...i si no són morts, són vius / i si no són vius, són morts... i al cel ens poguem veure tots...», o «...i qui no s'ho vulgui creure / que ho vagi a veure», o els de «i foren felïços...», o l'altre de «...i van tenir tres fills / a l'un li van posar Joan / a l'altre, Pere / a l'altre, Bernat / i vet aquí el conte acabat».

Vénen i se'n van aquells records, aquelles ombres, aquelles imaginacions, aquell encantat viatge als móns familiarment meravellosos de les rondalles, al món on retrobàvem els nostres pares i els nostres avis romanent-hi ells infants, i encara més llunyans avantpassats. ¿I per què mancarem de seguir trametent les històries contades pels vells de casa? Si les cendres reviscolaven... si les ombres altra vegada dansaven per les parets i el sostre, si retornés el silenci de les vetlles, i el reposat tràfec dels vespres, i el devesall de records, i s'entreobris la porta del «vet aquí que una vegada...» i tornéssim a fressar amb la quitxalla, nens i nenes, els camins de les velles savieses i les set virtuts, i trobéssim l'anell de la felicitat i la clau del jardí de les tres taronges...

recordant en Ramon Miquel i Planes, els quaderns de la Rondalla del Dijous, en Valeri Serra i Boldú, la Lola Anglada, els Contes Russos, en Joan Amades, i especialment en Josep Maria Folch i Torres, en l'any del centenari del seu naixement.

Material extret de FOLKLORE DE CATALUNYA, **Rondallística**, de Joan Amades. Editorial Selecta. Biblioteca Perenne. Barcelona, 1974.